

Hvor begynder et menneskes ansvar?

Forfatteren og debattøren Carsten Jensen mener, at den humanitære krise, vi står i, ikke er flygtningenes, men vores. Vi lever i et samfund på randen af panik, hvor gamle mænds dødsangst og frygt for det store mørke styrer Europa og USA – og ikke ungdommens handlekraft.

CARSTEN JENSEN
forfatter

29 januar, 2017

POLITIKEN

Da den svenske tv-journalist Fredrik Önevall 26. januar stilles for retten i Malmø anklaget for menneskesmugling, rejser retssagen imod ham en hel række af vor tids mest brændbare spørgsmål.

Tilsyneladende er Önevalls historie et eksempel på civil ulydighed, altså historien om en borger, hvis samvittighed tvinger ham på konfrontationskurs med loven. Men der gemmer sig også en anden historie. Det er historien om et før og et efter, og dette før og efter er sommeren 2015, hvor flygtningestrømmen fra Mellemøsten og Afrika eksploderer og i den folkelige bevidsthed antager karakter af en invasion, samtidig med at Den Europæiske Unions handlingslammelse varsler et kommende sammenbrud.

Før sommeren 2015 var Sverige berømt for sin åbenhed over for fremmede og flygtninge, i dag lukker landet i nød sine grænser. Før sommeren 2015 ville verden have set på Fredrik Önevall som på en typisk svensker. Efter sommeren 2015 slæber hans eget land ham i retten anklaget som kriminel. Vi befinder os midt imellem to historiske epoker, den åbne dørs og den lukkedes, og retssagen mod Önevall er et udtryk for brudfladerne imellem dem.

Foto: Andreas Hillergren/Aftonbladet

Tv-journalisten Fredrik Örnevall stod anklaget ved retten i Malmø i torsdags for menneskesmugling, fordi han hjalp en 15-årig syrisk dreng til Sverige. Han mødte drengen i Athen: Han har forklaret svensk politi, at hvis han ikke havde hjulpet drengen, havde det været et svigt, der ville have hjemsøgt ham igen og igen.

Fredrik Örnevall er journalist. Han er ikke rejst ud for personligt at opleve verden. Hans reportager er hverken nogen dagbog eller selvaftprøvning. Hans øjne tilhører den avis eller tv-station, der har sendt ham af sted på en bunden opgave. Han er vores vidne til verden. Journalisten skal fortælle sandheden, lyder reportagens enkle bud, men sandheden om hvad? Om verden, som den ville se ud, hvis vi blot alle sammen var passive tilskuere til den? Er den journalistiske etik, inkarneret i kameraet med dets ublufærdigt altseende øje, i grunden ikke vores menneskelige natur fremmed? Er det ikke et selvbedrag, at det er muligt at stå på tre skridts afstand af verden og blot nøjes med at betragte den?

Det afgørende øjeblik for Fredrik Örnevall indtræder, da han i Athen sidder over for en syrisk dreng på 15 år, Abed, som er flygtet fra krigen. Drengen skal rejse videre op gennem Europa, men er tydeligvis skræmt ved den hasarderede flugtplan, hvor han fra et højtliggende punkt skal springe ned på ladet af en lastbil i fart.

»Tag mig med jer«, siger Abed til Önnvall.

Önnvall beder freelance-fotograf Clas Elofsson om at slukke for kameraet. Han har brug for et øjebliks ro til at tænke sig om. Men kameramanden opfatter scenen på en anden måde. Det her er simpelthen alt for god en historie, der udspiller sig lige for øjnene af dem, og hvis dramatik kun forhøjes af, at den også involverer journalisten selv og stiller ham over for et afgørende valg.

Er det presset fra det rullende kamera, der får Önnvall til lynhurtigt at beslutte sig?

Skal man tro Önnvall, er det ikke en impulsiv beslutning. Det er hverken øjeblikket, kameraet eller situationen, der presser ham. I politiforhøret forklarer han, at hvis han undlader at hjælpe drengen, vil dette svigt igen og igen hjemsøge ham: Hvorfor gjorde han ikke noget? Det er hans samvittighed, der taler til ham, skønt han ikke bruger ordet.

Menneskets ansvar

Fredrik Önnvall har et mørkt modstykke i journalistikkens historie. Det er den sydafrikanske fotograf Kevin Carter, der i 1994 vinder den prestigefulde Pulitzerpris, bl.a. for sin skildring af en hungerepidemi i Sudan. Få måneder efter at have modtaget prisen, der sikrer ham verdensberømmelse, begår Kevin Carter selvmord.

I spekulationerne over årsagen til hans selvmord spiller et af hans fotografier fra Sudan en vigtig rolle. Fotografiet viser en udmarvet pige, der på alle fire slæber sig gennem ørkensandet. Et halv snes meter borte er en grib landet. Gribben ser afventende på hende. Når det udsultede barn kollapser, og udmattelsen vinder over den sidste livsvilje, er gribbens øjeblik kommet. Kevin Carter venter også. Han håber på en dramatisk effekt, hvis gribben slår de store vinger ud. Men det sker aldrig. Efter 20 minutter i den brændende sol, tager han sine billeder, jager gribben bort og efterlader barnet, der i sandet fortsætter sin besværede kravlen.

Midt i hyldesten, da Carter modtager Pulitzerprisen, er der også kritiske røster. Hvordan kunne han bare efterlade barnet? Var han ikke selv som en grib på jagt efter bytte, unaturligt døv for pigens stumme bøn om hjælp?

Foto: Kevin Carter/Sygma via Getty Images

Fotografen venter 20 minutter på at få det rigtige motiv af den udsultede sudanske pige, der slæber sig hen over ørkensandet. Så efterlader han hende. Der spekuleres i, om fotoet af det udmarvede barn, der vandt Pulitzerprisen i 1994, var en af årsagerne til, at fotografen senere begik selvmord. Var det hans påtvungne rolle som passiv iagttager, der slog ham ihjel?

I spekulationerne over årsagerne til Kevin Carters selvmord fremhæver mange, at han var traumatiseret af alle de grusomheder, han som fotoreporter havde overværet. Men var det også fotojournalistens påtvungne rolle som passiv iagttager, der slog ham ihjel? Hvor begynder et menneskes ansvar? Hvor tæt på skal ofret for grusomhederne være, før vi er tvunget til at handle? Og hvor langt borte, før vi frikendes?

På sprog som dansk, svensk og engelsk har ordet samvittighed fælles oprindelse i latin og betyder en viden, man deler med et fællesskab. Man kan diskutere, om denne viden er instinktiv eller et produkt af opdragelse, men dens funktion er i begge tilfælde den samme. Samvittigheden er en vejledning i, hvordan mennesker lever med hinanden.

Önnevals dilemma er udvejsløst. Han kommer enten i konflikt med sig selv eller med den svenske stat, som erklærer en handling som den, han er i færd med at foretage sig, ulovlig. Det er kriminelt at

bringe en fremmed, som hverken har svensk statsborgerskab eller tilhører et af landene i Den Europæiske Union, ind over Sveriges grænser. Önnvall er på vej ud i kriminalitetens tussmørkezone.

Når flygtningene når vores grænser, tror vi allerede, at vi kender dem. Vi har set deres sønderbombede byer på skærmen, vi har set dem sætte over havet i overfyldte knap nok sødygtige både. Enkelte ikoniske billeder er blevet hængende, en druknet 3-årig i brændingen med ansigtet skjult i det våde sand, et forbrændt barn med tomt stirrende øjne, siddende på et stolesæde. Et øjeblik rykker det i os af ubehag, et stik af medlidenhed, en hurtigt overstået forskrækkelse. Skærmen er ikke nethinden. Den er en skærm i mere end en forstand, ikke kun et vindue til verdens tragedier, men også en beskyttelse mod dem, et slør af uvirkelighed skabt af afstande, der ikke kun er geografiske og kulturelle. For os, der i generationer kun har kendt til fred, er krigens ofre kun flygtige omflakkende skygger, hvis søndersprængte liv i ruinernes kulisser vi ikke magter at leve os ind i. De kommer på besøg i vores stuer, men følelsesmæssigt er de flere planeter borte.

Men pludselig rejser skyggerne sig af ruinhoben. De går på vores motorveje. De fylder vores togstationer. Der er ingen kameraer eller beskyttende skærme mellem os og dem. Som en zombiehær samler de sig foran vores døre.

Eller står de der måske som mennesker, uoverkommeligt påtrængende i deres krævende nærvær?

Det er i så fald det største chok af alle. Zombier kræver ingen omsorg, hjælp eller medfølelse. De vil ikke flytte ind. De er ikke kommet for at leve med os. De har ingen kultur, vi skal indleve os i. De kan ikke integreres, ja, ikke engang assimileres. De skal blot skydes ned.

Med mennesker er det sværere.

Værdisammenbrud

Flygtningesituationen bliver ofte omtalt som en humanitær krise. Men hvem er det, vi refererer til med udtrykket? Krigens fordrevne og hjemløse? Eller er det os selv, vi tænker på? Vi med vores skrøbelige, udsatte velfærdssamfund, som vi ganske vist indtil i går anså for robuste, er det ikke os, der er de virkelige ofre? Hånden på hjertet: Havde vi valget mellem en zombiehær på march op gennem Europa og en million flygtninge, ville vi så ikke foretrække zombierne?

Det var i 1991, New York Times-reporteren Elaine Sciolino fandt på udtrykket 'medlidenhedstræthed' som en diagnose på den vestlige verdens reaktion på bombardementet med dårlige nyheder fra en

verden fuld af krige, konflikter og naturkatastrofer. Dengang handlede det om mediernes hjerteløse fremstilling af menneskelige tragedier i sekundkorte sensationistiske klip, der blev valgt for deres underholdningsværdi snarere end muligheden for indsigt eller indlevelse. Reaktionen var uundgåeligt afvisning eller medlidenhedstræthed.

Man kunne selvfølgelig altid vælge at slukke for skærmen. Men nu handler det om en anderledes udfordrende situation: at hjælpe eller afvise et menneske, der står foran dig. Pludselig er flygtninge ikke længere ofre, men en trussel, og Fredrik Önnenvalls dilemma er blevet vores alle sammens dilemma. Den store udfordring, den europæiske civilisation står over for, er måske ikke integrationen af en million mennesker fra en anden kultur, men den selvovervindelse, det kræver for borgerne at begå mord på deres egne vedtagne principper om menneskelighed. Der skal robusthed til, når vi hvert år skal være vidne til, at tre-fire 'Titanic'er går ned i Middelhavet, især når det er isbjerget i vore hjerter, de er løbet på. Er det ikke sandheden om den såkaldte flygtningekrise? Den egentlige humanitære krise er vores, ikke flygtningenes.

(...)

Tag springet sammen

Lad os foretage et tankeeksperiment, som de fleste vil afvise som usandsynligt eller naivt. Lad os stille fremmedhaderen ved siden af flygtningen og spørge, hvad der skal til for at få dem til at tage i hinanden i hånden? Kunne det være den indsigt, at de begge har mistet deres verden, og at de enten kan bekrige hinanden i ruinerne eller sammen skabe en ny?

Sammen må de foretage et dristigt spring, men det er altid lettere at springe sammen end alene. De må holde op med at se sig tilbage og tænke sig som danskere og syrere. De må i stedet se frem og opfatte sig selv som fremtidsborgere. Kun hvis de beslutter sig for at bygge den sammen, har de en fremtid. De kan blive globaliseringens murersvende, tømrere, snedkere og arkitekter. Eller de kan blive globaliseringens drivtømmer, ilanddrevet stykgods på ukendte kyster, opslugt af brændingens svimle tumult.

Fra dansker eller syrer til fremtidsborger, fra en identitet, der dikteres af rødder, til en identitet, der henter sin mening fra den fjerne horisont? Det lyder som en krævende filosofisk øvelse at ændre så grundlæggende syn på sig selv. Men i virkeligheden er det ikke sværere end at åbne familiealbummet og betragte fotografierne af børn og børnebørn. Mange af os er forældre eller bedsteforældre, og de af os, der ikke er, indgår i netværk, hvor børn spiller en rolle. Alt, hvad der kræves af os, er den i forvejen

kendte øvelse at træde et skridt væk fra os selv og indse, at livet fortsætter i børn og børnebørn, også når vi ikke er her mere. Børnene er på rejse hinsides en horisont, vi aldrig kommer til at krydse, men deres rejse er begyndt med os, og dens fortsættelse er også afhængig af vores valg og handlinger. Tanken om døden har sin egen mørke magnetisme, men døden selv er kun et pausesignal, og det standsede hjerte fortsætter sin banken i ekkot af utallige skridt, når næste generation betræder broen til fremtiden. Det er børnene, vi bør leve for, også de ufødte. Det er vor tids store imperativ, og diktatet udgår fra den åbenlyse årsagsforbindelse mellem klimaforandringer og folkevandringer.

Hvor er den politiker, der ikke fremhæver evig økonomisk vækst som universalløsningen på alle menneskehedens problemer? De samme politikere, som besynger væksten, hævder ganske vist også, at det er politisk og økonomisk selvmord, hvis vi åbner vores grænser for flygtninge og fremmede. Men kloden er allerede i færd med at opløse deres selvmodsigende udsagn. Evig økonomisk vækst er hverken en løsning for kontinenternes mange fattige eller for Vestens privilegerede få. Dagligt smuldrer vores livsgrundlag på en hjemsøgt planet, hvis tålmodighed og overbærenhed med vores udskejelser ellers forekom uendelig. Kun kræftceller kender til evig vækst, og kræft ender altid med at tage livet af værten, medmindre der bliver grebet ind. Men det, vi gør lige nu, er at tillade politikere og økonomer at fremhæve kræftcellen som model for den forandring, der skal redde os.

(...)

Vi behøver ikke som fotografen Kevin Carter passivt betragte gribbene, når de slår sig ned i venten på, at vi skal opgive vores livsmuligheder. Vi behøver ikke lide af dødsangst på vores aldrende kontinents vegne. Vi er belejret af ungdom til alle sider. Det er vores store chance.